

Dieta istorica a Tiraun e Puschlav

Ils Grischuns en Vuclina, a Buorm e Clavenna

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Ils 24 da zercladur 1512 han las Trais Lias invas la Vuclina ed ils contadis da Clavenna e Buorm. I han exequi la suveranità sin lezs pajais enfin a 1620 e lura puspè dal 1639 enfin a 1797. Ma l'invasiun da 1512 n'era betg l'emprima.** Gia 1486-1487 eran ils Grischuns entrads en Vuclina. «Els han bandunà la val pir suenter avair obtegnì ina indemnaziun da 14 000 liras e l'exemziun dal dazi. Il duca da Milaun ha reagì cun in plan da fortificaziun complex (...). Dals mirs èn vegnids realisads mo quels da Tiraun (a partir dal 1492) e quels da Clavenna, ils auters mirs han sentì l'opposiziun da vart da las communìtas obligadas da prestar contribuziuns finanzialas. A la fin dal 15. tsch[ientaner] è vegnì batì il [duca] Mor dals Franzos ch'han occupà durant ca. 12 onns la regiun» (1). 1512 han ils Grischuns profità da l'invasiun franzosa en Lombardia sur il Pass dal Fuorn. «Contestada e fin oz betg dal tutfatg sclerida è restada la dumonda, schebain il Grischun haja recepì ils Vuclinais oriundamain sco subdits u sco aliads (confederads). La dumonda decisiva è sch'ìls Tschintg Artitgels da la dieta da Glion dal 1513 (...) eran vegnids acceptads cuminaivlamain. Als Tschintg Artitgels èn ils Vuclinais sa referids tant en lur revolta dal 1620 cunter l'administraziun manglusa dals Grischuns sco era en lur plants dals onns 1780 e 1790. La realità istorica è dentant ch'èls èn vegnids tractads gia suenter il 1515 sco subdits (...). Ins sto preencunter constatar che las Terras subditas possedeavan dretgs d'autonomia ordvart vasts e ch'ellas eran participadas fermamain e sin tut ils stglims a l'administraziun ed a la giuridicziun. Perquai intimeschan actualmain gist istorichers vuclinais ad ina optica pli differenziada da las relaziuns» (2). Tut quai pertutga era la Val Puschlav: «La conquista da la Vuclina tras ils Grischuns (1512) ha avert a la val novas perspectives economicas e commercialas» (3). D'alonder la dieta dals 22 e 23 da zercladur 2012 a Tiraun e Puschlav davart ils Grischuns en Vuclina, a Buorm e Clavenna (www.1512-2012.info), arranschada da pliras uniuns e societads: L'Institut grischun per la perscrutaziun da la cultura (IGPC, Cuira, www.kulturforschung.ch) la Societad istorica grischuna (SIG, Cuira, www.historia-gr.ch), la Societad istorica Val Poschiavo (Puschlav e Brüschi, www.ssvp.ch), il Centro studi storici Alta Valtellina (CSSAV, Buorm, www.cssav.cmav.so.it), la Societad istorica

valtellinese (SSV, Sunder, www.storica-valtellinese.it), il Centro di studi storici valchiavennaschi (CSSV, Clavenna, www.clavenna.it) e l'Associazione culturale Ad Fontes (Murbegn, www.adfontes.it). Tut ils lieus talians surmenziunads fan ussa part da la provinza da Sunder (183 158 olmas l'onn 2011).

Venderdi a Tiraun

La dieta entschaiva a Tiraun (9238 olmas l'onn 2010) venderdi, ils 22 da zercladur, a las 13.30, cun allocuziuns da Massimo Sertori, parsura da la provinza, Piero del Simone, president communal da Tiraun, Augusta Corbellini, presidenta da la SSV, ed Arno Lanfranchi (Haldenstein), medievist, en num da la SIG. A las 13.50 avra Guido Scaramellini, parsura da la CSSV, l'emprim bloc da referats; el rapporta davart l'optica dals ducats milanes e da las autoritads localas areguard ils Grischuns. Lura refereschan l'istoricher Florian Hitz (IGPC) davart la campagna militarica grischuna da 1512 e la medievista Marta Mangini (Universitad da Milaun) davart ils documents istorics da Vuclina. Suenter la discussiun e la pausa avra l'antierur cuss. naz. Martin Bundi (Cuira), istoricher, il secund bloc da referats; el rapporta davart la politica grischuna da traffic e commerzi en Vuclina durant il 16avel tschientaner. I suonda il referat dal medievist Massimo Della Misericordia (Universitad da Milaun-Bicocca) davart la vieueta dals spazis economicos en las valladas da l'Adda e da la Maira avant e suenter l'onn 1512; la Maira è il flum da la Bergaglia e da Clavenna. Suenter la discussiun e l'aperitiv entschaiva a las 18.00 ina visita guidata d'in'ura davart fastizs grischuns a Tiraun. Tgi che vul ir silsuenter a Puschlav (3506 olmas l'onn 2010) per il segund di da la dieta po prender il davos tren a las 19.40 (20.23 a Puschlav) u il terz tren dal di suenter a las 8.50 (9.31 a Puschlav).

Sonda a Puschlav

Ins duai s'annunziar il pli tard ils 10 da zercladur tar info@ssvp.ch sch'ins vul far part la sonda, ils 23 da zercladur, da las visitas avant mezdi e dal gantar a las 12.00 (30 francs cun tut las bavrondas). Ins sa rimna a las 9.45 sin la Piazza da Cumün (uschia il num dialectal uffizial). Da las 10.00 a las 12.00 sa splegan trais visitas guidadas; ins po pia far part da duas. L'emprima maina tras il «borgo» istoric, la segunda en la «Casa Tomé», perditga da vita purila bajegiada 1357, amplifitgada enturn 1450 e puspè 1750, restaurada 2004-2006. La terza

(www.museoposchiavino.ch) mussa l'exposiziun, averta enfin al 19 d'october, davart il domini grischun en Vuclina. Davent da las 14.00 avran duas persunalitads il segund di da referats: Cuss. gov. Martin Jäger e «podestà» (president communal) Alessandro Della Vedova. A las 14.30 entschaiva l'emprim bloc da referats. Marc Antoni Nay, istoricher da l'art, rapporta davart la construcziun da chasas en Rezia a nord ed a sid da las Alps; lura referescha l'istoricher Ilario Silvestri (Buorm) davart Buorm ed il Grischun. Davent da las 15.45 refereschan dus istorichers davart ils emprims tschient onns da domini grischun en Vuclina: Diego Zoia (Tiraun) tratta ils emprims settanta onns e Silvio Färber (Museum retic, Cuira) la refurma administrativa da 1603. Färber, specialist da las Trais Lias en il 17avel tschientaner, ha era scrit davart colonel Ulysses von Salis-Marschlins (1594-1674), schef da la partida veneziana e franzosa, che ha «participà en ils onns 1635-37 a la campagna victoriosa dal duca franz[os] Henri de Rohan en Vuclina» (4). A las 16.45 suondan sintesa e discussiun, manadas dals istorichers Guglielmo Scaramellini (Clavenna) e Georg Jäger (Cuira).

Autras occurrenz en la provinza da Sunder

2012 è in onn da commemoraziuns en plis lieus da lezza provinza alpina. Il CSSV arranscha, en il «Pretorio» da Clavenna, in'exposiziun davart il domini grischun en la regiun (dals 9 als 24 da zercladur). Il Castello Masegra da Sunder (www.castellomasegra.it) e www.comune.sondrio.it) mussa, da zercladur a settember, in'exposiziun davart il domini grischun en Vuclina. Dals 10 als 22 da settember arranscha il CSSAV in'exposiziun da documents en il «Mulino Sala Crist» da Buorm. Da fanadur a settember mussa il Museo etnografico tiranese (basilica da Tiraun, www.museotirano.it) in'exposiziun istorica davart las relaziuns da la Vuclina e da Clavenna cun il Grischun.

1. Guido Scaramellini en: *Stiftung Historisches Lexikon der Schweiz* (ed.), *Lexicon Istoric Retic. Tom 2. Cuira* (Desertina, ISBN 978-3-85637-391-7) 2012, p. 559, chavazzin «Vuclina».
2. Adolf Collenberg en: *Stiftung Historisches Lexikon der Schweiz* (sco nota 1), pp. 444-445 e 447, chavazzin «Terras subditas».
3. Arno Lanfranchi en: *Stiftung Historisches Lexikon der Schweiz* (sco nota 1), pp. 216-217, chavazzin «Puschlav, Val».
4. Silvio Färber en: *Stiftung Historisches Lexikon der Schweiz* (sco nota 1), p. 293, chavazzin «Salis, Ulysses von (Marschlins)».